

IR ĮKALTIS TEISIEMS, IR NUOSPRENDIS TEISĖJAMS

VLADAS BRAZIŪNAS

Pasaulio lietuvių sporto žaidynėms rašiau kantatos tekstą ir įrašiau tenai ligi banalumo teisingą eilutę: "Kaip gera būry!" Jaučiu ir žinau tat, rodos, pirmiausia iš bendro, tikro dainų dainavimo, stojus kad ir ankstyvaisiais ramuvos metais prie Žiūrų vyrų, prie Jono Trinkūno, prie Vytauto Ciplijausko ar kito kurio jauno ansamblio bernų. Tas bendrumo jausmas kiekvienam, iš kurio kišenės tebekyšo plūgo rankena, yra toks natūralus ir nepamainomas, kaip kitam ilgas plūkimasis ligi tą patį apreiškiančių heideggerių: "Gera būti kartu".

Išrandam dviraatį, vien kad juo — paklydėliai ir palaidūnai — pargrižtumėm į namus, kas kad ir besančius tik vizijose, tik liekaniniam, atavistiniam namų jausme, tik tolimų senelio dainavimų ataiduos: "Klykava gulbela / Dauguvo Dauguvo..."

Taigi taip:

*Klykava gulbela
Dauguvo Dauguvo,
Verke mergužėla
Nevalio nevalio.*

O tuoj po tos:

*Išėjau į miško
Gėla!ių suskint,
A jie prisiviję
Pradėja kankint.*

*Komunai komunai,
Tau Dievs nepadės:
Nušovė bernelį —
Kas man' bemylės?*

Dainuojamo buvo visur: per metinius giminės balius, per patalkius, vestuves ar krikštynas. Dainuodavo kaimiečiai ir miesčionimis išvaryti, iš lizdų išbaidyti jų vaikai, dainuodavo kolchozų pirmininkai ir brigadieriai — tie patys kaimiečiai, buvę ūkininkai ("Aš — Lietuvos ūkininkas!" — vis kartodavo Jonas Babickas, bobutės brolis; taip jam tas vardas ir prilipo — Lietuvos Ūkininkas), lyg pajuokai naujais viršininkais

paskirti. Bet žmonių nejuokiami, nes nežinai, kas tavęs paties laukia. Pokario dainos, dabar vėl atgijusios, buvo mano vaikystės dainos. Netelpa galvon, koks vis dėlto buvo tvirtas, nepalenkiamas žmonių bendrumas, solidarumas, pasitikėjimas, kad šitoj kaimo, giminių savybėj neatsiras, kas pakiša liežuvį. Ar tiesiog — atsaini panieka tai politinei smulkmei, toms prasilakusioms šiukšlėms? Jausena, verta abato Rabelais plunksnos:

*Šikt an žirnių, šikt an pupų,
Šikt an Stalina skribukų.*

Arba vyrai laikydavo garbe, katras pirmas kokią dainą užves, sau ją ir prisitaikyt. Dažnai tat pavykdavo seneliui:

*Pasvalia skribukų
Penkiasdešimt štukų —
Negal' sutvarkyti
Viena Jekniaučiu!*

Tai šitokias štukas išdarinėdavo su skribukais, nes jie normaliems žmonėms ir tebuvo štukos. Kruvinos, niekingos ("Skribitelė pasitūtė / Sudegina man' kūtė..."), bet — štukos, gyvenimo nesusipratimai, teverti "apmyžt ir padegt".

Savi partizanai — rimčiau. Ir rimtesnis senelio dainavimas neatsiejamas nuo jų. Buvo mat — savanoris su medaliais — paskirtas kolchozo pirmininku, bene dar ir pirmuoju. Kaip ten pirmininkavo, nežinau, bet, matyt, kaip priprasta darbą dirbančiam lietuviui (ir sovietų kariuomenėj dar bent iki neseno laiko seržantus parinkdavo daugiausia rytų ukrainiečius arba lietuvius: pirmuosius — kad už antpečių juostelę ir broliui gerklę perkrims, antruosius — kad darbo nemoka nepadirbti). Užtat dainavo ypatingai. Dainavimas buvo jo gyvybės ženklas ir garantas.

Mat jo jaunystės draugas, pas kurio tėvus iki išeidamas į savanorius su būsimąja mano bobute kumečiavo, — taigi tas draugas, beje, karaimas, buvo miške ir, matyt, buvo nemenkas vadas. Susistabdė pirmininką vieną pavakarį ir sako: "Jonai, vėlai vaikštai, bijau, kad mano vyrai per apsirikiinę nenuipiltų. Tu dainuok. Pasakysiu, kad tavo balsą įsimintų ir dainuojančio nekliudytų."

Taip ir atsimenu vis dainuojantį, kol tik gyvas buvo, nors tas jo pirmininkavimo epizodėlis seniai visiems iš atminties buvo išgaravęs. Kai jau nieks jam nebepritarė, vis tiek dainuodavo. Tris, keturias paras — kiek trukdavo giminės baliai, kiek užtekdavo pirmoko, antroko, o paskiau ir trečioko su dugno mielėm. Dienomis atsipūsdavo, o vakarop,

kai tik imdavo temti — ir pradėdavo. Tarpais nutraukdavo dainavimą, atsisėdavo, tarkim, prieš Kalėdų eglutę ir išplūsdavo ją, tai Čerčiliui, tai Stalinu ar Molotovu vadindamas (keistai man skambėjo tos pavardės), ar — apsiraminęs — išklodavo jiems, kad, šitaip vesdami, doron vieton pasaulio nenuvesią.

Gailus būdavo tas jo vieno dainavimas. Visai kitas — su sūnumis, mano dėdėm, su žentu, mano tėvu. Dažnai rasdavosi ir daugiau balsingų, smagiai užtraukiančių. Daina pati, lyg už rankų paėmus, suvesdavo tokius vienon užstalėn ar sustatydavo vienan pusratin.

Taip ir stovim. Ir gera stovėt. Ir saugu.

Trenkia tankų šūviai, smogia ir nusirita jų bangos, slopsta. Bet stovim būry kaip klevai, tarpus tarp šuvių užlieja maldą ir užkeikimas: "O jeigu aš negrįšiu..."

Tai — kaip ir latviams prie klykaujančios Dauguvos Rainio žodžiai: "Laikykis, tautos gyvoji siela, geni tavo vaikus: nemiršta tavo gyvoji siela, tavo dvasia begalinė".

Idomiai mes elgiamės su žodžiais. Prancūzų pasipriešinimo judėjimą šitaip — lietuviškai — ir vadinam, o savąjį pasipriešinimą, ar, kaip taikliau sakytų Aistis, atsparą — prancūziškai: rezistencija. Tai dabar. O tada savęs net nebandėm apibrėžti tuo ar kitu iš šitų žodžių, bet vienijo ir vedė mus ne kas kita, o šitoji nebūtinai ligi galo įsisąmoninta pasipriešinimo, atsparos dvasia.

Universitete ar ne 1968 metais susibūrė Lietuvos istorijos būrelis. Taip vadintasi ir veikta legaliai, o kartu, kur nuokampiau susijęs, užsidangščius langus, svaigta ne tiek nuo garsių programų ir priesaikų, kiek nuo tylaus ir virpulingai švento liaudies dainų dainavimo. Greitai iš to būrelio išsilukštėno Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuva. Būta kalbų, aiškaus pasižadėjimo Lietuvai, planų — savybė, branduoly, o viešai mokyti pačių užrašytų liaudies dainų, klausytasi įvairių tautosakos, etnografijos paskaitų, gaivinta kalendorinės šventės ir — mindžiota profsąjungos, komjaunimo ir partijos komitetų, dekanatų, rektorato slenksčiai. Prorektorius Broniaus Sudavičiaus kabinetas veikiai pasirodė esąs neįvardytas filialas tos įstaigos, kurios santrumpos dabar jau nebesistengiam versti į savo kalbą, — KGB. Beje, netrukom sužinoti, kad jos kabinetai ir visokios slaptavietės mūsų nekantriai laukė iš pat karto. Visaip sukom ir sukomės, lošėm kvailį. Vienerius metus, kai buvau ramuvos pirmininkas, kas mielą savaitę tą pačią nustatytą valandą vis turėdavau eiti pas prorektorių. Tas, nepakeldamas akių ir neatsiplėšdamas nuo kėdės, tiesdavo per stalą dreblią ranką ir be užuolankų klausdavo: "Tai ką per savaitę spėjot nuveikti, draugai

nacionalistai?" Rodydavau visokius darbo planus, skelbimus, nes tik su ju valia tebuvo leistina kokio susirinkimo ar vakaronės skelbimą pakabinti, rodydavau kitokius popierius ir žaidindavau žinią prorektorijų, karštai įrodinėdamas, jog jo prisimenama "Karininkų Romovė" Kaune ir mūsų ramuva vis dėlto yra ne tas pat.

"Jautėme atitinkamų organų švelnią globą. Ir iš studentų buvo specialiai komandiruotų. Be to, užtektų po ekspedicijos nueiti į pieninę ir paklausti, ką žmonės apie mus šneka — ir būtų aišku, ar peržengėme ribą", — interviu "Respublikos" dienraščiui¹ kalbėjo Venantas Mačiekus, jau beveik du dešimtmečius Vilniaus universiteto ramuviečių vadinamas Vadų Vadu.

Teisybę pasakius, iš jaunumo ir paikumo ilgokai neįmaniau susiprotėti, kodėl mums skiriama tokia primygtinė "švelni globa", tiek daug dėmesio. Na, docentui Robertui Žiugždai nepatinka, ir jis, pasitrauniojęs po auditorijų langais, vėl paskundžia, kad nesiliaujam dainavę sektantiškų dainų. Bet anokia čia kaltė, kad nepataikai pagal docento skonį! Ar maža kas — gal jo klausia pagedus?

Vis dėlto klausą jie turėjo pavydėtina. Daugybę baimės ausų. Ir mūsų nuodėmės buvo neatleistinos: mes žengėm ne ta koja ir maišėm visą paklusnaus entuziazmo rikiuotę. Liaudies daina netiko komunizmo maršui.

"Toliną 1951 metų gegužę pirmąją Universiteto lituanistų ekspediciją į Vilniaus kraštą J. Lebedys palydėjo tokiu šypsniu: "O gal jums pavyks atrasti užsikonservavusį istorinį epą!"²

Ką pavyko atrasti po dvidešimties metų, mano laikais, 1970-aisiais, pirmajai kompleksinei Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos ekspedicijai, susirengusiai taip pat į Vilniaus kraštą — Dūkštų apylinkėn? Epas epu, bet nelietuviškose to krašto dainose ištryško ne vienas lietuviškas priedainis, ne vienas žmogus liudijo, kad dar tėvai lietuviškai dainavę.

Daugmaž tais pat metais per vieną ramuvos savaitgalio išvyką su Viktorija Daujotyte tautosaką užrašinėjom nuostabiai jaukiame ir gražiame dzūkų kaimely, buvom bėrėdės abu ten pirmą kartą, susižavėjom viskuo — nuo audinių, namų puošybos iki žmonių, noriai dainavusių ir dzūkiškai atlapaširdiškai kalbėjusių. Atlapaširdiškai?.. Nesu tikras, bet, rodos, niekam iš jų taip ir neprasprūdo žodelis apie baisųjį kaimo išgyvenimą — žudynes. Tik vėliau, jau neseniai, kai apie jas perskaičiau, buvau sukrėstas dvigubai — ir pačios tragedijos, ir kad įvyko ji ne kur kitur, o bene gyviausio tautosakinės jaunystės atminimo kaimely — Klepočius!

Savybėj, tarp savo giminės ir kaimo žmonių, buvo traukiamos partizanų dainos, gyvavo kitokia pokario tautosaka, buvo pasakojami ir čia pat sveikais anekdotais verčiami visai dar nauji skribukų nuotyčiai net to paties nuožmaus pokario metais, net ir santūriam mano šiaurės krašte. Bet su kitais, iš toliau atsikliuvusiais, atvirauti žmonės nedrįso iki visai neseno laiko, daugelis nepradrįsta ir dabar net atlapaširdėj Dzūkijoje. Buvo užbrėžta aiški riba, aiškus tylos ratas. Jo paprastai niekas neperžengdavo, o jei koks galudienis, šioj žemėj nieko nebesibijantis, ir pradėdavo šneka, ranka net nesusimąstydama išjungdavo magnetofoną. Nelikdavo ir kitokių užrašų. Vienas kitam nepasakodavom apie tai nei ekspedicijose, nei kitur.

Užtat juo svarbiau prisiminti tuos, kieno ranka nebuvo saugiklis ir, žmogui peržengus nematomąją ribą, tylos ratą, magnetofono neišjungdavo, rašiklionepadėdavo. Tuos, kurie, sąmoningai ar ne, laikėsi šventos mokslinio bešališkumo nuostatos fiksuoti visa, ką įmanoma.

Daina žmonių lūpose visada stipriausias argumentas, tikriausias įvertinimas ir moralinis nuosprendis. Absurdiška mokomųjų tautosakos programų formuluotė "tautosakos suklestėjimas tarybiniais metais" vis dėlto neatrodo tokia visiškai absurdiška, jei išklausysim ir tuos pokario tautosakos liudytojus, kurių ideologinė sargyba neprileido nė iš tolo, — po karo kaip tik buvo gyva rezistencinės dvasios tautosaka, o ne primygtinai ir juokingai bandytas įpiršti už gryną pinigą "Mūs kolūkio pirmininkas vidury ratelio..." Nė krislo meilės ten nerasim nei kolchozams, nei "gynėjams" — naikintojams, nei kokiems kitiems tikro žmogaus gyvenimo svetimkūniams. Mano kaime dainuodavo: "Ko nor", to daryk, tik kolkozan nevaryk!.."

Iš pokalbio su Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos pirmininku Venantu Mačiekumi³.

Venantas Mačiekus. Kai įsitraukiau į kraštotyros veiklą, — tai buvo 1970 metai, — nebebuvo tokių nesąmonių kaip pokario metais, kai reikėjo būtinai ieškot tos vadinamosios tarybinės tautosakos, kokių nors dainų, kurios šlovintų kolūkius. Žinoma, tikroji tuo laiku kurta tautosaka buvo visiškai priešinga, apie kolūkius teisybę pasakydavo.

Buvau perpratęs net tam tikrą draudimų gradaciją. Pats pavojingiausias dalykas, aišku, — medžiaga apie rezistentus, ypač jeigu ji renkama iš pačių rezistentų. Tokie faktai būtų buvę pagrindas išvaikyt mūsų ramovą ir uždraust bet kokias ekspedicijas. Tai neabejotina. Antroj vietoj — mažiau, bet vis dėlto pavojinga — buvo etnografinė medžiaga. Ir kaip tik ta, kuri susijusi su dvasine kultūra: papročiai ir visokie kitokie

dalykai. Tie, kurie kūrė ideologinę politiką, nebuvo kvaili žmonės, suprato, kad medžiagos apie mūsų tradicinę kultūrą kaupimas ir tai, kad ją kaupia jauni žmonės, šitaip su ja susipažįsta, — jokių būdu neskatins susiliet su didžiąja rusų tauta, nes suprasim, pažinsim savo šaknis ir, be abejo, suvoksime savo, kaip tautos, kultūros esybę.

Ramuvai pradėjau vadovauti 1972 metų pabaigoj, kai gerbiamas Baziūnas pasiūlė. Pirmi metai buvo ramūs, niekas oficialiai netrukdė. Maždaug po metų, jau 1974-ais, pasikvietė tada buvęs Vilniaus universiteto partinės organizacijos sekretorius Povilas Bernatavičius. Ir maždaug pradėjo nuo to, kad esą mes susirenkam ir dainuojam. Sakau: "O tai kas čia bloga? Gal geriau negu gertumėm" — "Ne, — sako, — kad dainuojat, ne taip jau bloga, bet jūs labai vienpusiškai dainuojat". Apsimetęs naivuoliu, klausiu: "Kaip tai suprast?" — "Na, tik lietuvių liaudies dainas, o tarybinių kokių..." Sakau: "Kad tos estradinės dainos gal mažesnės vertės". Prisimenu, amžinatilsį Benjaminą Gorbulskį paminėjau: atrodo, kad liaudies daina gal ir vertesnė negu Gorbulskio sukurta. Na, jis neprieštaravo, argumentų nepateikė. "Bet, — sako, — klausykite: yra ir kitų tautų dainų..." Aš iš karto užsikabinau: "O, tai mes mokam ar galim išmokyti ir kokią lenkišką padainuoti, ir baltarusišką, — sakau, — ir rusišką, ir latvišką, ir vokišką..." — "Na, vokiečių gal, — sako, — nelabai..." Supratau, kad jiems kažkokia informacija teikiama ir jis kalba ne savo iniciatyva, bet vykdydamas kažkieno užsakymą. Gana primygtinai pareikalavo, matyt, norėjo išgauti mano pažadą, kad, be lietuvių liaudies, dainuosime ir kitų tautų dainų. Supratom: netiesiogiai primenama, kad esam stebimi ir mumis domimasi. Ką padaryti? Prisimenu, išmokom latvių tokią dainą, gal ir rusų, taip pat išmokom baltarusių čiastušką apie kolūkį ir geriantį brigadininką...

Dėl mūsų pasidainavimų yra buvę ir linksmesnių dalykų. Prisimenu, tuometinis prorektorius Bronius Sudavičius, pas kurį kartą užėjau kažkokiais reikalais, sako: "Jūs ten susirinkę dainuojat kažkokias liūdnas dainas. Va atėjo vienas docentas čia, pasakoja, kad tie kraštotyrininkai susirinkę dainuoja dainuoja, net dainuodami pradeda verkti, jokie jaunatviško optimizmo. Kaipgi šitaip galima tarybiniam jaunimui!..." Sakau: "Kad studentai bedainuodami pradėtų verkti, tai nesu matęs ir girdėjęs. Va kai jūs stipendiją nubraukiat, tai gal kai kuris ir apsiašaroja". Tai gerbiamas prorektorius nusijuokė: "Na, — sako, — žiūrėkit. Žiūrėkit. Bet čia vis eina ir skundžia".

Tas faktas įdomus kitu požiūriu. Vadinasi, kažkas skundžia... Paminėjo docentą. Iš Istorijos fakulteto. Kas tas docentas, nujaučiu, nes paskui man pasakė studentai kraštotyrininkai, kad vienas docentas labai prisipyręs jų klausinėjo, kokias mes dainas dainuojame, ir buvo labai

nustebintas, kad nedainuojam tarybinių, sakė: kaip čia šitaip gali būti? Dabar jis jau profesorius, nenoriu minėt pavardės, tegul tai būna jo sąžinės reikalas.

Vladas Braziūnas. Aš jau jį paminėjau...

V.M. Bala jo nemačius. Bet kai pagalvoji apie visą tą, sakyčiau, ideologinės, kultūrinės spaudos politiką, — kiek tie vietiniai šuneliai yra parodę savos iniciatyvos ir kiek jie yra padarę daugiau, negu gal buvo reikalaujama pagal bendrą liniją, kuri buvo nustatoma, sakyčiau, dviem ešelonais: teorinė ėjo per partinę sistemą, praktinis realizavimas — per saugumo komiteto sistemą, per atitinkamas valdybas.

Dabar, prisipažinsiu, net įdomu sekliškai aiškintis tų pusiau detektyvinių istorijų su slapta veikusiais niekšais ir smulkiais niekšeliais anatomiją. Buvai jų akyse blusa, akylai visą laiką stebima pro lupą ar mikroskopą, o dabar štai be baimės apie šitą pragaro sistemą klausinėji žmonių, šie be baimės tau pasakoja. Beje, yra proga pagalvoti ir apie tų, kas norėjo pozityviai dirbti, pasirinkimo galimybes, kompromisų ribas.

Universiteto ramuvos laikai neseni, jie iš atminties nespės išblėsti, jeigu mes su Venantu Mačiekum truputį stabtelėsim ir pasiklausysim ankstesnių tautosakos rinkimo istorijų, juo labiau kad viena susijusi su Vilniaus universiteto tautosakos būreliu, irgi įrašytinu į ramuvos genealogiją.

Albertas Ulys, būdamas studentas lituanistas, 1958 ir 1959 metais per vasaros atostogas gimtajame Uliūnų ir aplinkiniuose kaimuos surinko apie 2000 vienetų tautosakos. "Uliūniečių dainos" — trys stambūs rinkiniai. Viena iš pirmųjų — žiūriu ir netikiu: raudos, ne kur Dzūkijoje, o ten, prie Panevėžio, užrašytos. Trečiasis rinkinys — didžiausias, per kelis pirštus storumo, kaip tik jame naujesnioji tautosaka, taigi ir karo, pokario, partizanų, tremties... Rinkiniai pavyzdingai dokumentuoti kaimo, pateikėjų aprašymais, pateikėjų ir užrašinėtojo pastabomis apie užrašytus kūrinius, paties užrašinėtojo nuotraukomis.

Albertas Ulys⁴. Grįžau iš armijos, įstojau į Vilniaus universitetą. Užsidegiau veikla nuo tikrai gabių, žymių mūsų dėstytojų. Donatas Sauka dėstė tautosaką pirmam ir antram kurse, Jurgis Lebedys — literatūrą, Meilė Lukšienė — literatūros istoriją, Juozas Balčikonis... Toks tada pakilimas buvo.

O mano šeima nukentėjusi nuo bolševizmo. Praradom vyriausiąjį brolių Simoną. Buvo gimnazistas Panevėžio 1-ojo vidurinės mokyklos. Užėjus rusams, pajuto okupaciją, ir kilo noras pasipriešinti. Man šiandien tai labai suprantama, ypač po budėjimų prie parlamento. Ir jie pirmajame spalio revoliucijos minėjime atsisakė giedot "Internacionalą". Antrą ar

tenai kalintą kartą orkestrui pagriežus, vis negiedojo — užtraukė "Lietuva, tėvyne mūsų". Už tai keli gimnazistai nukentėjo. Tarp jų — Simonas Ulys, Antanas Jasnauskas, Rimkus... Juos 1940 metų lapkričio pabaigoj ar gruodžio pradžioj suėmė ir paskui 1941 metų birželio 23 dieną, kaip dabar mums tapo žinoma, išvežė į Rusiją, nuvežė į Pietų Uralą, Solelecko kalėjimą. Jis ten ir žuvo.

Mačiau tėvų ašaras. Tėvas saugojo šeimą, kažkaip nuo Sibiro išsisuko, į politikas jokias nelindo. Kumpiais, dešrom, alum ir visokiom kitokiom žemiškom gėrybėm atsipirkdavo... Tai matydamas, jaučiau patriotizmą. Vidinės paskatos ir universiteto dvasia nukreipė mane tautosakos darbui. Tad ir Juozas Bulavas rektorius buvo, apsisvalymas ėjo. Dar kai buvau armijoje, 1956 metais, mane pasiekė labai dideli Kauno įvykių, susijusių su Vengrija, atgarsiai. Vengrijoje neteko būti — nuvežė mus prie Čiobės, paskutinės stotelės Užgorode. Ten netgi karininkų namus susprogdint norėjo, tyliais vakarais į kalnus žiūrint, būdavo girdėti šūviai... Visa tai formavo tikrai patriotinį nusiteikimą.

O kai grįžau iš kariuomenės, tuo metu kuo daugiau pasireikši? Bent senąjį tautos palikimą rinkdamas. Per atostogas daug darbo neturėjau. Tėvukas eidavo į kolūki, aš, sakau, padėsiu. "Ką tu čia padėsi, po armijos — pailsėk". Ir pradėjau — nuo vienos dainininkės prie kitos. Ir ypač mane paskatino Ona Misienė. Iš jos užrašiau pirmąsias raudas Panevėžio rajone. Pradėjau į aplinkinius kaimus eit.

1959 metais rinkinius atidaviau Lietuvių kalbos ir literatūros institutui. Štai įrašas trečiojo rinkinio pradžioj: "Rinkinių galima naudotis tik su specialiu instituto direktoriaus leidimu".

Dėl ko jis atsirado? Tuo metu maniau, kad tai, ką dainuoja žmonės, tauta, — vis tiek yra reikalinga užrašyt. Tad į rinkinius pateko daug partizanų dainų.

Buvo tautosakininkų vakaras, jei neklystu, 92 auditorijoje. Aš, beje, buvau tautosakininkų būrelio narys, — Donato Saukos iniciatyva buvo atnešti mano užrašytos tautosakos rinkiniai ir rodomi kaip pavyzdiniai. Ir dabar atsimenu: vakare buvo ir "garsusis" Juozas Stepšys, ir kultūros ministru tapęs Jonas Bielinis, ir ypač pasižymėjęs "darbštumu" Povilas Vitkauskas, istorikas. Mus globojęs Donatas Sauka siekė kilnių tikslų, bet, jaučiu, turėjo nemalonumų. Kad studentai, juo labiau tautosakos būrelio nariai, tokias dainas renka!

Ir štai tada, kai pamatė tas dainas, — patekau į nemalonę. Institutas trečiąjį rinkinį — į spec. fondą iš karto, kai iš partinių lūpų apie tai sužinojo. Tada Istorijos ir filologijos fakulteto partinis sekretorius buvo profesorius Irmija Zaksas... Sušaukė partinį susirinkimą, svarstė. Į jį buvo pakviestas ir Ambraziejus Jonynas, Lietuvių kalbos ir literatūros

instituto Tautosakos sektoriaus vadovas, — jam buvau nunešęs surinktą medžiagą. Kliuvo man tada. Vienintelis, kuris mane sulaukė nuo smarkesnio išsišokimo, — tai Norbertas Vėlius, kurso draugas. Sako: "Tu nešok, tu tylėk!" Iš universiteto manęs išmest neišmetė. Kaip tik tada buvo linčiuojama Lietuvių literatūros katedra. Ir "Komjaunimo prožektorijų" atsirado tokia karikatūra: aš, stileiva būdamas, fotografuoju dūminę pirklę (beje, mano tuose rinkiniuose iš tikrųjų ji yra fotografuota), o už manęs — rūksta fabrikas, bet jo nematau!.. Čia jau komjaunimas man atsidėjo, nors komjaunuoliu nesu buvęs. Toliau, trumpai tariant, nebemačiau prasmės dirbt filologijoj. Iš ketvirto kurso išėjau. Nukrypau į vadybos mokslus, valdymo teoriją.

Tautosaką rinkti man labai sekėsi. Todėl, kad tame krašte, kur rinkau, mano protėvių protėviai ir tėvai gyvenę, ir visi žmonės žinojo, kas ir iš kokios šeimos esu. Aš užėinu, kad ir manęs nelabai pažįsta — prisistatau, ir su manim kalbasi ne kaip su šnipu, ne kaip su galimu išdaviku. Tada juk, suprantat, ką reiškė padainuot? Pavyzdžiui, dainos "Neišėik, neišėik tu iš sodžiaus" mano yra užrašyta apie dvidešimt ar trisdešimt variantų. Specialiai rinkau. Be to, ji buvo labai populiari. Taip užrašiau ir perkurtus variantus — su "Neišėik neišėik iš kolchozo"...

Atvirai tariant, dar vieno istorinio epizodo jums nepapasakojau. Baigdami vidurinę mokyklą, — tai buvo, atrodo, 1954 metais, mes, uliūniečiai gimnazistai, aiškiai buvom prieš okupaciją, prieš tą santvarką jausmais, ne tik protu, nusistatę. Ir organizavomės, — galbūt ten aš iniciatyvą rodžiau, dar toks Bronius Vertelka man padėdavo, — į tokią lyg pagrindinę organizacijėlę. Mūsų veikla turėjo būti atkalbėti jaunuolius nuo komjaunimo ir leist laikraštuką. Pats nubraižiau labai gražiai tautinės vėliavos fone pavadinimą — "Aras".

Kartą, šeimynai susėdus pusryčiaut, ateina trys. Aišku, strebikai. Ginklų nesimatė, jie tiktai revolverius, vadinasi, turėjo. Davėm pavalgyt. Pavalgę jie parodė suklastotą, man regis, prokuroro leidimą padaryt kratą. Aš turėjau daug mokyklinių sąsiuvinų, kur buvau surašęs įvairių vaizdingų posakių, patarlių, priežodžių — daugiausia iš tėvų. O kad ir toks mano tėvo priežodis: "Geriau barono augint negu vaiko balševiko". O Bronius Vertelka iš moksleiviško įkarščio parašė mūsų tos "Aro" draugijos įstatus (buvom keturiese ar penkiese), ir vienas iš jų punktų buvo toksai: išdavęs "Aro" paslaptį baudžiamas mirtimi. O į tuos sąsiuvinukus aš įsirašinėdavau daug ką, ir pravardes: Apynio Spurgas ir pan. — ir tokių pravardžių mano buvo susirašyta penkiasdešimt ar kiek. Paėmė tuos įstatus — ir randa tas pravardes! Kaip susipina reikalai: vadinasi, jau čia būrys vos ne šimtinis išeina.

Mane pradėjo tardyt. Viską prisiėmiau. Kadangi jaučiau: kitų negalima įskųst — kentės. Kita vertus, tu pats dar daugiau kentėsi, jei pradės visi painiotis. Nors mes palyginti nieko rimto nedarėm, bet tada nieko rimto ir nereikėjo.

(Vėliau Albertas Ulys parodys vieną storą tautosakos, daugiausia iš vyresnės sesers nusirašytų jaunimo dainų, sąsiuvinį, kuriame įrašyta: "Rasta kratos metu. 1954.X.4". Tada suėmė. Palaikė keturias ar penkias dienas saugumo daboklėj ir kalėjime, tardė naktim, pasodino kameron provokatorių... Paleido ir išvežė armijon. — V.B.)

Ką surinkęs, atidaviau Lietuvių kalbos ir literatūros institutui, gavau net ir piniginę pašalpą, — man tas irgi neprošal tada, žinoma, buvo. Bet pamačiau, kad filologija man jau uždara. Galima pasakyt dar vieną mūsų laikų dalyką. Baigę universitetą, ir vienas kurso draugas, ir kitas, ir trečias CK aparate dirbo. Kiti draugai sakė, kad vienas — amžinatilsį — jau nuo trečio kurso pradėjęs bendradarbiaut buvo. Užtat mačiau, kad aš neturiu jokios perspektyvos čia, filo'gijoj. Trumpai pasakysiu: dvasiškai visur buvai žlugdomas. Ką gauni, slėpk. Ką sužinai, nerodyk. Paslapyt viską daryk. Tikrai žlugdė. Ir nuo tautosakos — nustūmė. Tiktai pusbalsiu su savo draugais pasikalbi. Kad ir su Aleksu Girdeniu arba Norbertu Vėlium, jis labai puikus žmogus — viens kitą tramdydavom: "Tu tylėk toj vietoj, tu neišsišok!"

Venantas Mačiekus. Prisimenu, kad kokiais 1972 metais, kai buvo pradėta kabinėtis prie ramuvos kūrėjo Jono Trinkūno, — jis tada buvo aspirantas ir, matyt, sąmoningai pasitraukė nuo vadovavimo, norėdamas, kad liktų klubas, ir klubas išliko, išlaviravo, — tada man kažkas pranešė, dabar neprisimenu kas: Vilniaus miesto Lenino rajono komjaunimo instruktorė, rodos, Rabačiauskaitė, vis piktindavosi ir priekaištaudavo universiteto komjaunimo komitetui, kad ten vis "jie" susirenka ir tebedainuoja, nors ir imtasi priemonių. Manysčiau, tie veiksmai — grynai jos pačios iniciatyva.

Jau vėliau, praėjus keleriems metams, tuometinis universiteto komjaunimo komiteto sekretorius Steponas Imbrasas, mano grupės draugas, būdamas kiek išgėręs (dabar jau galima ir šnekėt, nenoriu jam ką bloga padaryt), ir sako: "Venantai, aš tave pažįstu, ir šiaip tu geras žmogus — kaip tu ėmeisi to klubo?" Sakau: "Kad reikia. O ką mes bloga darom? Renkam dainas, tautosaką. Čia juk mūsų kultūra. Senieji žmonės išmiršta — ji nyksta". "Na, taip, — sako jis, — suprantu šitą dalyką. Bet juk, — sako, — va, — parodė: komitete ten, jo sekcijoj, apatinėj daly, užrakinta, — čia stovi didžiausias segtuvas pranešimų. Iš saugumo beveik kas savaitę gaunam, kad jūs vis ten renkatės ir dainuojat. Na, —

sako, — dabar pranešimai trupučiuką jau geresni, nes ėmėte dainuot jau ir kitų tautų dainas. Bet vis tiek elgiatės nepakankamai gerai." Ir jis man būtų parodęs tuos pranešimus, bet kažkas užėjo, ir taip pasibaigė tas pašnekesys. O jau kai buvo neišgėręs, žinoma, nebešnekėjo apie tai.

Dėl pačių ekspedicijų. Žinoma, jose jausdavom priežiūrą, o ji buvo gana išradinga. Buvom prižiūrimi dvejopai: iš išorės ir iš vidaus. Išorės priežiūra būdavo organizuota per saugumo ar gal kartais ir milicijos darbuotojus, kilusius iš tų apylinkių, kurie šiaip dirbdavo ne tame rajone, o kur nors kitur. Jie gaudavo atostogų tą mėnesį, kai vykdavo ekspedicija, praleisdavo jas pas savo tėvus ir klausinėdavo apie mus. O kaimo žmonės visada išsipasakoja, ko studentai atėję klausinėjo, ką užsirašė. Teiraudavosi žmonių, kokią mes medžiagą renkam, ko klausinėjam ir kaip patys žmonės tai vertina.

Prisimenu, pavyzdžiui, per 1978 metų ekspediciją į Jonavos rajoną, Upninkus, toks mūsų prižiūrėtojas buvo Strazdas iš Apeikiškių kaimo. Jis, atrodo, Kaune dirbo — ar milicijoje, ar saugume. Jis net ir prasitarė vienam iš ekspedicijos vadovų, kad jo tokia pareiga: mus sekti. Kitose vietose irgi būdavo tokių žmonių. Mums patys kaimo žmonės apie juos pasakydavo. Vienąsyk man net taip pasakė: "Na va, — sako, — dešimt metų tėvai sūnaus nematė, o kad jūs ekspediciją čia surengėt, tai sūnus atvažiavo pas tėvus — ir toks geras: ir šienavja, ir visus darbus dirba. Mat, — sako, — tarnyba tokia — jis juk algą už tai gauna." Žmonės juk žinodavo apie kaimynų vaikus, — kur jie dirba, ką dirba.

Aišku, būdavo šnipelių ir tarp mūsų, klube, iš pačių kraštotyrininkų. Net galima būdavo ir ką nors įtart. Kadangi mūsų klube daugiausia merginų, pasakyčiau, kad tai būdavo dailiosios lyties atstovės. Man kilo abejonių dėl vienos ekspedicijų dalyvės. Pastebėjau, kad ji vis slankioja ir stengiasi būt netoli, kai susirinkę grupių vadovai tariasi dėl ko nors. Vienąsyk, tai buvo Tauragnuos 1977 metais, sustojęs Bonifacu Stundžia, kuris kalbininkams vadovavo, šnekučiuojamės netoli koridoriaus kampo. Aš tiesiog pajutau, kad kažkas už kampo yra. O šnekėjom apie pačius elementariausius dalykus. Porą žingsnių žengiau, pasižiūrėjau — stovi ta mano įtariamoji ir neva svajoja atsirėmus į sieną.

Šiaip saugumas ramuvoje pasirodė, oficialiai apsireiškė 1974 metais. Atėjo naujas žmogus, kuriam buvo pavestas universitetas, — tai Tamašauskas. Atrodo, kad jis pats baigęs universitetą, šiaip gana prasilavinęs žmogus ir, sakyčiau, nepiktybiškas. Jis, matyt, darydavo tiek, kiek instrukcija reikalavo, bet savo iniciatyva nesistengdavo būt šventesnis už patį popiežių.

Prisimenu, paskambino jis į katedrą ir pasakė, kad po dviejų dienų nori su manimi susitikti. Dabar suprantu, kodėl ne rytoj, o po dviejų dienų — kad trupučiuką pasijaudintum, pabūtum nežinomybėj. Nuėjau į centrinius rūmus, į pirmą skyrių. Atvyko dviese: tas, kuris skambino (pasisakė pavardę), ir dar kažkoks jaunesnis padėjėjas. Pradėjo kalbėt. Iš pradžių ėmė gąsdinti — ne tiesiogiai, bet pavyzdžiais. Mes tada kaip tik rengėmės važiuoti į ekspediciją — į Joniškio rajoną, Žagarės apylinkių patyrint. Aš tuo metu nežinojau, kad ten išstremtas vyskupas Julijonas Steponavičius. Pradėjo man pasakoti, kaip buvęs Vilniaus pedagoginio instituto dėstytojas istorikas Romualdas Šalūga su studentais užėjo kažkur į bažnyčią, — ar Žagarėj, ar kur kitur, neprisimenu, — ir, kai kunigas pradėjo aiškinti, jis pasyviai laikėsi — kitaip sakant, anų laikų terminologija, nedavė atkirčio ideologiniam priešiui. Tad turėjęs palikti institutą. Dar keletą pavyzdžių pateikė — gąsdino, kad man gali tekti išeiti iš universiteto, jeigu toliau užsiimsiu ta veikla. Na, aš labai ramiai išklausiau jo samprotavimų ir sakau: "Kad štai seni žmonės išmiršta, o jie turi patirties daug, moka visokių amatų gudrybių... — Tada jau supratau, kas toleruoti, na, kas netoleruotina, kalbu apie toleruotinus dalykus, daugiau apie materialinę kultūrą. — Kiek jie medicinos žinių turi, moka gydyti vaistažolėmis... O žinot, kaip Didžiojo Tėvynės karo metais Baltarusijoje daug sužeistų partizanų gyvybių išgelbėjo vien tik vaistažolėmis ta liaudies medicina? Štai, — sakau, — koks vertingas dalykas senoji patirtis." Ir samprotauju, kad reikia ekspedicijas organizuoti: tai mūsų kultūros dalis. Na, jis tada atvertė kortą jau kiek kitaip: "Bet reikia, kad tie dalykai būtų kontroliuojami. Nenoriu, kad būtų kaip mano pirmtakui." Čia jis paminėjo Joną Trinkūną, — matyt, per jį tas jo pirmtakas buvo nušalintas ar pažemintas. Supratau, kas jam svarbu: jis nori gyventi, jam svarbu karjera ir panašūs dalykai. Tai aš pasamprotauvau, jog esu pats suinteresuotas, kad nebūtų kokių nors, kaip jie sako, antitarybinių išpuolių. Sakau: "Jums gali tik laipsnio nepakelti, o man, kaip jūs sakot, teks išeiti iš universiteto, dar gali kokią bylą sudaryti." Na, tai jis norėtų susipažinti su mūsų planais. Atnešiau jam tuos planus. Jis taip sako: "Aš pasiskolinsiu, nori mano aukšti viršininkai juos perskaityti." Planus jau buvom tada išmokę rašyti. Jie buvo gerai surašyti: kai grąžino, persakė viršininkų žodžius: "Jeigu taip vyksta, kaip planuos, tai tegul dirba."

Vėliau dažnai netampydavo, gal taip per metus pasišaukdavo kokį kartą. Tiesa, ekspedicijų ataskaitų reikalaudavo. Iš pradžių, matyt, gaudavo jas per Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugiją, nes ji mane spausdavo, kai tik grįžtam iš ekspedicijos, kitą dieną būtinai ją pateikti. Man, žinoma, nepasakydavo, kokia priežastis. Bet supratau, kad iš jos

reikalauja. O paskui, matyt, Tamašauskas nutarė tiesiogiai gauti tas ataskaitas. Tai ten surašydavom, ką renkam. Žinoma, aš juk supratau, kokie čia ideologiniai žaidimai ir kokios jų taisyklės. Surašydavom, kad rinkom prisiminimus, radom pagrindžio dalyvių, Didžiojo Tėvynės karo partizanų, kolūkių organizatorių... Ta dalis plati, daugiau negu pusę ataskaitos užimdavo. Paskui — kalbos medžiaga. Čia vėl pusė bėdos, nes juk nėra nusikaltimas rinkti medžiagą apie tai, kaip žmonės kalba. Tada dar — apie tautosaką užsimindavom. Ir — keletas žodžių apie etnografinę medžiagą. Norsetnografinę medžiagą, kalbą ir tautosaką rinkdavo koks aštuoniasdešimt procentų ekspedicijos žmonių. O tie atsiminimai, sociologinė medžiaga — čia tai nuostoliai. Kas be ko, tie atsiminimai taip pat nėra visai praradę vertės. Be abejo, liko ir žmonių — sakykim, tarybinių aktyvistų — požiūris. Yra juose ir konkrečios medžiagos: pavyzdžiui, minimi rezistencijos vadai, jų veikla ir žuvimo aplinkybės, kiti dalykai. Bet, matot, apie rezistenciją užrašydavom tik kokių aktyvistų ar ten tų vadinamųjų "liaudies gynėjų", sribokų atsiminimų. Nes jeigu būtumėm bandę užrašinėti iš pačių rezistentų, aišku, būtų mus iš karto išvaikę. Tai tokias ataskaitas pateikdavom.

Žinoma, kartais ir spaudoj pasirodydavo pranešimų — irgi lygiai pagal tokia pat schemą. Vienu kitu sakiniu paminima: rinkta ir tautosaka. Žodį etnografija net ir vengdavom minėti, nes žinojom, kaip pirmasis respublikos žmogus Petras Griškevičius per "Tiesą" piktinęsis dėl per dideno kai kurių ansamblių etnografiškumo... — kraštotyrininkus ar minėjo, neprisimenu. Žinau, tuometinis "Tiesos" redaktorius Albertas Laurinčiukas buvo nurodęs, kad iš viso to žodžio "Tiesoje" nebūtų. Na, mes pakeisdavom jį liaudies, materialine, dvasine kultūra ar kaip kitaip.

Prisimenu 1977 metus — buvome Tauragnuose. Ten pirmi vakarai, vidurinės mokyklos stadione vyksta oficialus ekspedicijos atidarymas. Pasikvietėm apylinkės pirmininką Atkočių. Aš pašnekėjau, pakvietėm jį šnekėti — į stadiono teritoriją lėtai įvažiuoja lengvoji mašina. Įvažiuoja, apsisuka — Atkočius tik metė žvilgsnį į mašiną, iš karto sutrumpino kalbą, baigė ir — "aš labai skubu, aš labai nebeturiu laiko" — atsisveikino. O ta mašina sustojo, išvažiavo, vėl atvažiavo... Man jau kilo įtarimas, kad čia tikriausiai Utenos rajono saugumas mus stebi ir, matyt, apylinkės pirmininkas ar numerius atpažino, ar pačią mašiną ir paspruko.

Gal po dviejų dienų Tauragnų kultūros namuose surengėm vakaronę. Ji pasibaigė apie dvilyktą valandą, mes grįžom, dar šuni nulys... Gyvenom Tauragnų vidurinės mokyklos bendrabuty. Žiūriu — vėl ta mašina. Atvažiavo, įsuko į stadioną ir sustojo. Aš suprantu, koks reikalas, bet, manau, trupučiuką paprovokuosiu. Priėjau prie mašinos, jau ir tamsoka, — pažiūrėjau mašinos numerių. O du piliečiai, kurie važiavo, kiek toliau

stovėjo. Tada jie: "Ak tu, numerius žiūri!" — ir jau prie manęs arčiau. Vienas buvo su autoinspektoriaus lazdute — man su ja kaip ir rimtai šėrė, bet aš išsisukau, ir nepataikė. "Tai ką, — sako, — čia numerių žiūrinėjai!" Aš apsimėčiau naivuoliu: "Na, — sakau, — čia gyvenam, tai kaip ir atsakom už tuos namus. Gal čia važinėja kokie vagys ar kas, tai reik pasižiūrėt — jeigu pavogs ką, žinosim, kur kreiptis". Tada jie pakeitė toną, taip globėjiškai atsakė: "Ne ne, mes ne vagys, čia mes... ne ne!" Buvo gerokai išgėrę. Aš jau supratau, kokie tai piliečiai, nors jie neprisistatė. Sakau: "Nebijokit, niekas čia tarybų valdžios nesiruošia verst, nieks jums jokių nemalonumų nepridarys." — "O, gerai, gerai šnekat, gerai. Bet va čia, žinot, mums... tokia mergina šandie ryte važiavo Daugpilin. Ji sakė, kad ten yra latviškų knygų, kad latviškos geresnės." — "Tai, — sakau, — kaip jos ten geresnės?" — "Ta, ten daugiau rašo, suprantat, ten yra nacionalizmo". Sakau: "Aš nežinau, latviškai nemoku beveik, neskaitau". "Na, kuri čia galėjo būt?" — "Tai, — sakau, — nueiki pasižiūrėt." Žiūrėt jie nelabai nori. Pasidairė, pasidairė ir išvažiavo.

Paskui sužinojau, kas ta mergina. Buvo ekspedicijoj viena lituanistė iš Vilniaus universiteto Kauno fakulteto. O vienas iš tų saugumiečių kaip tik gyveno Tauragnuose. Jis turėjo mašiną. Jis važiavo — jinai pakėlė ranką, įsėdo pas jį ir neatsakingai pradėjo pliupt.

Kita vakaronė buvo kitame kaime, Šeimatyje. Jau šokiai, ir žiūriu — atvažiuoja tas saugumietis, kuris Tauragnuose gyveno. Beje, Bonifacas Stundžia jį pažinojo, atrodo, net buvo jo klasės draugas. Jis ten blogai mokėsi ir panašiai, — Bonifacas labai stebėjos, kaip tokį aviną priėmė dirbt. Tai irgi pasidairė, pasižvalgė...

Vėliau, 1978 metais, buvome Upninkuose ekspedicijoj. Pasakojau, kad ten buvo vienas mūsų prižiūrėtojas iš išorės. O dabar — apie vidaus prižiūrėtojus. Ten vėl buvo toksįdomus dalykas. Įsiprašė važiuoti mokinių iš Čiurlionio meno mokyklos. Ten gabių vaikų buvo, devynias, dešimt klasių baigusių. Pavyzdžiui, Rimantas Driežis, dabar "Lėlės" teatro režisierius, Šarūnas Nakas, sukūręs naujosios muzikos ansamblį, Nomedą Valančiūtė, kompozitorė. Jie rinko tautosaką. Ir sugalvojo baigiamajam vakarui operą.

O kaip tik tai tais metais prie kraštotyros vairo (K. Račkauskas buvo visą laiką tik etatinis draugijos pirmininko pavaduotojas, o pirmininku būdavo koks nors oficialus valdžios skirtas žmogus; vienu metu — Vytautas Uogintas, tada Pedagoginio instituto rektorius) stojo Leokadija Diržinskaitė, tuo metu Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotoja. Ir draugijos pirmininkė Račkauskui pareiškė norinti atvažiuoti į kurią nors ekspediciją, pasižiūrėti, kaip jos vyksta.

Ką gi. Ruošiamės priimt. Rajono valdžia jau žino jos skonį. Žino, kad gerbiameji Diržinskaitė mėgsta šampaną, ir ne bet kokį. Ten jau parūpino, mes už savo pinigų jo nupirkom, pasiruošėm kaip reikiant. To ūkio teritorijoj prie Šventosios buvo pirtis, tai ir tą pirtį užsakė. Bet gerbiama pirmininkė neatvažiavo, gal negalėjo ar kaip, ir, kadangi pirtis parengta, ten nuvyko rajono trečiasis sekretorius, ūkio direktorius, ir mes ten nuvykom.

Kai parvažiavome — matom: jau po operos, linksmybės didelės vyksta. Ir man vienas iš mano pagalbininkų sako, kad, ko gero, "degsim". Sakau: "Kas yra?" — "Ogi, — sako, — čiuurlioniukai toj operoj Leniną vis vaizdavo su tokia "kepke", paskui dainavo apie švintančius rytus raudonuosius, ten Mao Dzedungas dalyvavo..." Na, dabar jau nieko nepakeisi, žiūrėsim, kas bus.

Grįžtam iš ekspedicijos. Skambina į namus gerbiamas Tamašauskas — nori pamatyti. Nori tai nori, ką padarysi. Žinoma, galima buvo neatsižvelgti tuos norus. Bet tada kaip su klubu būtų buvę? Kai kas dabar samprotauja, kad reikėjo su saugumu nebendraut, reikėjo griežtai atsisakyti, nešnekėti ir panašiai. Bet, jeigu ką nors tais laikais norėjai padaryti, o ne tiksliai užimti pasyvią rezistencinę poziciją, — nors, sakyčiau, ir čia buvo slapta rezistencija, — reikėjo bendrauti, reikėjo diplomatijos, visko.

Nuvykstu. Vėl pasako, kad reikia ataskaitos. Parašau tą ataskaitą. Kai kas gali sakyti, kad bendradarbiau su saugumu, nes rašiau ataskaitas. Bet negalėjau elgtis kitaip. Juo labiau kad, Dievui dėkui, niekada jokios pavardės nesu blogai paminėjęs. Jeigu ir esu paminėjęs, sakykim, vadovus, tai tiksliai teigiamai. Na, tai išklausinėjo išklausinėjo, o paskui klausia: "Kas ten per opera?" — "Na, — sakau, — buvo." — "Taip, — sako, — jūs atvažiavot penkiolika ar dvidešimt minučių po to, kai ta opera buvo pasibaigus". Buvo tik ekspedicijos dalyviai. Svetimų žmonių nebuvo. Jie man paprasčiausiai tyčia parodė, kad gana tiksliai informuoti.

Rezistencijos ir šiaip pokario metų dainų, — kad ir "Palinko liepa šalia kelio" ar kitų, — esam gana daug užrašę. Padainuodavo žmonės, kartais ir pasakydavo, kad šitos tai negalima dainuoti, bet kai vieni esam, padainuosim. Užrašyti avom. Pasiteiravau Lietuvių kalbos ir literatūros institute Lietuvių tautosakos rankraštyno vedėjo amžinatilsį Klimo Viščinio, ar mūsų užrašytos dainos išlieka. "Viskas, — sako, — išlieka. Bet yra mums instrukcija iš saugumo, pagal kurią mes pokario kūrybą turim išimti iš rinkinių ir saugoti atskirai seife." Dabar, aišku, man sunku pasakyti, kiek daug tokios tautosakos esam užrašę. Aš juk visų rinkinių nesu peržiūrėjęs, visų įrašų nesu išklaukęs. Bet, prisimenu, iš Rokiškio rajono, iš Panemunėlio, Obelių, Tauragnų šitų dainų būdavo ne taip

mažai. Mūsų užrašytos ir žmonių prisimenamos šios dainos sudarė, matyt, gana panašų tautosakos repertuaro procentą.

Dabar jaunos karštos galvos kartais siūlo užbraukt visa, kas buvo pokario metais nuveikta kaupiant tradicinės lietuvių kultūros medžiagą. Net pasigirsta tokių balsų, kad nieko nebuvę padaryta, dabar imsime ir padarysime. Ir institutai rinkę ne tai, ką reikėjo, ir panašiai. Mane visada ima juokas, girdint tokias šnekas. Jei turėtum galimybę senukus prikelti iš kapų, išklaustyt ir vėl leisti jiems atsigulti ilsėtis ramybėje, žinoma, galima būtų taip padaryti. O dabar juk dar gyvi senukai tik pačias tradicinės kultūros nuotrupas beprisimena. Ir ta grandinė, kuria kultūra būdavo perimama natūraliai, iš kartos į kartą, yra nutrūkusi. Dabar perėmimas jau dirbtinis, tik kaip grįžimas, savo šaknų ieškojimas.

V.B. Prieš dvidešimt metų su šešiasdešimtmečiais, tokiais jaunais, nešnekėjom, nors jie tebeturėjo puikiausią atmintį. Palygint su aštuoniasdešimtmečiais jų tėvais, jie buvo jau menkesni pašnekovai ar, tarkim, tautosakos pateikėjai. Šitai reikėtų turėti galvoje. Galbūt ir ne viskas buvo padaryta, bet nepaisant visų apribojimų, draudimų buvo daroma. Ir tai jau kur kas geriau, negu kad nebūtų daroma. Mes būtumėm netekę ištiso kultūros klodo.

V.M. Kad būtų galima daryt, ką reikėjo daryt, teko kai ką ir aukot. Aš tai vadinu ideologiniais žaidimais. Teko ir dalį žmonių nukreipti tuštesniam darbui: užuot rinkę tautosaką, jie rinko atsiminimus, šių dienų akimis žiūrint, gal ir nelabai vertingus. Teko neva sociologinius tyrimus daryt, kvieisti revoliucionierius į susitikimus. Kad būtų galima dirbt rimtą darbą. Kai kas to nesupranta. Žinau, kad Vilniaus universitete, kai prasidėjo Sąjūdis, vienas iš tokių labai aktyvių jo veikėjų, filosofas, pasirodė, kažkada matęs skelbimą, kad mes kvietėme Mirą Bordonaitę. Bet aš prisimenu, kad tada pasikviesti Bordonaitę buvo būtina. Man buvo pasakyta, kad apie mūsų klubą formuojasi nelabai gera nuomonė ir kaip nors reikia ją taisyti. Reikia, ką gi — reikia. Rezultatas tas, kad ekspedicijos nenutrūko. O tas žmogus, pamatęs aną skelbimą, sako: "Reikia baigt su ta ramuva, su tuo Mačiekum — kvietėsi Bordonaites", — ir panašiai. Bet jis, manyčiau, nežino, kad, kviesdami Bordonaitę ar kokius nors kitus veikėjus, sugebėjom iš tradicinės kultūros sukaupti tris procentus viso to, kas yra iš viso Lietuvos saugyklose. Turiu galvoj tris procentus tautosakos, maždaug tris procentus kalbos bei etnografijos medžiagos. Tai kas geriau: ar kaupti tą medžiagą ir kvieisti kokią veikėją, ar nesikviesti ir nekaup? Kas svarbiau kultūrai?

Atsakymai į šitokius klausimus atrodo labai aiškūs, kol neįsimąstai. Dar neparašyta mūsų tautosakos rinkimo istorija, reikia kaupti jos faktus

ir interpretacijos. Visuomenė, regis, taip pat kol kas tėra pasirengusi tik greitiems vienaprasmiams atsakymams, o ne giliam susimąstymui, skaudžioms abejonėms — lyg palinkus prie viso savo nebeatšaukiamo gyvenimo. Kol kas tik jaučiam: daina — ir įkaltis teisiems, ir nuosprendis teisėjams. Dainos istorija kaupia klausimus mūsų buvimo bylai.

¹ Mačiekus V., Balikienė B. "Neminėkit kraštytos vardo!" // Respublika. 1991. Geg. 10.

² Daujotytė V. Tautos žodžio lemtys: XX amžius. V., 1990. P. 9.

³ Autoriaus 1991 m. lapkričio 1 d. diktofoninis įrašas.

⁴ Ištraukos iš autoriaus 1991 m. lapkričio 3 d. diktofoninio įrašo.

THE CONVICT FOR INNOCENT AND THE VERDICT FOR PROSECUTORS

VLADAS BRAZIŪNAS

Summary

The article deals with the activities of the communist and komsomol organizations of Vilnius University and security agencies in disturbing students, i. e. the members of a historical circle, ethnographers, collectors of folklore, care for the past of Lithuania, sample the ethnographical material. This activity is demonstrated by concrete examples of how people who dared objectively fix the post-war folklore were persecuted and suffered for their activities, how the work of ethnographical expeditions was secretly spied upon.